

Alevilik Dinî, Politik, Kültürel Kimlik

Necmiye DURMUŞ*

Gülsüm Engin, 2023, *Alevilik: Dinî, Politik, Kültürel Kimlik*, Tezkire Yayınları, 1. Baskı, s. 256, Ankara-ISBN: 9786059835411

Kimlik, kimliğe dair tanımlamalar ve kategorizasyonlar, kimlik sorunları birçok disiplin içerisinde araştırmaya konu edilen ve güncelliğini yitirmeyen bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bireylerin sahip oldukları kimlikleri adlandırma bağlamında dinî, etnik, kültürel, politik gibi genel sınıflandırmalar ya da bu alan üzerine yoğunlaşan araştırmacılar tarafından daha spesifik nitelendirmeler yapılabilmektedir. Farklı kimlik özelliklerinin ve çeşitliliğin olduğu Türkiye toplumu içerisinde de hangi kimliğe veya kimliklere aidiyet hissedildiği önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Alevi kimliği, birçok çalışmaya konu edilmiş ve hakkında araştırmalar serdedilmiş güncelliğini yitirmeyen bir olgu olmaktadır. Gülsüm Engin'in doktora tez çalışmasının bir ürünü olan *Alevilik: Dinî, Politik, Kültürel Kimlik* adlı eser de bu minvalde hazırlanmış bir araştırmadır. Giriş, teorik çerçeve, alan araştırması, değerlendirme ve gözlem notları bölümlerinden oluşan eser, toplamda 256 sayfadan müteşekkildir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, kapsam ve sınırlılıkları ile birlikte Aleviliğe, Alevi kimliğine dair bir literatür değerlendirmesi de yer almaktadır. Sosyoloji ve yazarın doktora alanı olan din sosyolojisi disiplinleri içerisinde Alevilik ve Alevi kimliği üzerine yapılan çalışmaların ele alındığı literatür değerlendirmesinde yazar, değinilen çalışmalar içerisinde kendi çalışmasının nerede konumlandığını vurgulamış ve diğer çalışmaların kendi araştırmasına özellikle mülakat sorularını oluşturma ve başlıkların kate-

gorizasyonu açısından katkısının olduğundan bahsetmiştir. İstanbul'da yaşayan Alevi kimliğine mensup 40 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek yapılan bu nitel çalışmanın amacı Engin'in ifadeleriyle "Aleviliğin hangi kimlik özelliklerini yansıttığının din sosyolojisinin perspektifiyle ortaya konulmasıdır" (s. 11). Araştırma, Yasin Aktay'ın *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslam Protestanlığı ve Alevilik* başlıklı eserinde dile getirdiği "Alevilik siyasi bir kimliktir" argümanını sorgulamakta ve Aleviliğin parçalı ve akışkan bir kimlik yapısı sergilediğini iddia etmektedir.

Eserin birinci bölümü (s. 47-54) araştırmanın üzerine inşa edildiği kısa bir teorik çerçeve çizmektedir. Alevi kimliğinin ne olduğuna dair nitelemelere yer verilen bölümde Manuel Castells'in ve Zygmunt Bauman'ın kimlik tanımlarından faydalanılmıştır. Öncelikle, kimliğin ne olduğu ve çeşitleri Castells ve Bauman'dan hareketle zikredilmiş, sonrasında ise din ve kimlik, dinî alt kimlikler ve son olarak da Alevi kimliği ile politika ve kimlik alt başlıklarına yer verilmiştir. Yazara göre, Bauman'ın modern dönemi açıklarken kullandığı parçalı ve akışkan kimlik özelliği, Castells'in kimlik çeşitleri içerisinde değindiği direniş kimliğine de uygun düşmekte ve bu nitelikler de Aktay'ın köyden kente göçen Alevi kimliğinin dinî yönünü kaybedip politik bir şekle büründüğünü ifade etmesiyle uyumlu gözükmektedir. Yazarın ifadeleriyle; "Alevilerin dinî geleneksel özelliklerinin zayıflamasıyla birlikte özellikle kendileri için akut olan dönemlerde direniş sergileyerek politik bir duruma geçtikleri söylenebilir. Böylece Alevi kimliği dinî, kültürel, felsefi ve politik nitelikleriyle parçalı akışkan bir özellik göstermektedir" (s. 54).

İkinci bölüm (s. 55-227) kitabın en hacimli kısmını oluşturan alan araştırmasına ayrılmaktadır. Bölümün girişinde, mülakatın terim anlamına değinilmiş ve araştırma sorularına yer verilmiştir. Ayrıca, mülakatların nasıl gerçekleştirildiği ile ilgili bilgiler de bu bölümde bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, araştırmanın sorgulamaları şu sorular bağlamında gerçekleştirilmiştir: Aleviliğin nasıl tanımlandığı, farklı Alevilik yapılarının olup olmadığı, Aleviliğin inanç yapısının nasıl olduğu, Aleviliğin ibadet ve ritüellerinin neler olduğu, cemevi, dedelik gibi kurumların hâlâ işlevsel olup olmadığı, siyasi partilerin Alevilere yönelik siyasetinin nasıl değerlendirildiği, katılımcıların cemvlerinin statüsü, camiler, zorunlu din dersi ve Diyanet İşleri Başkanlığının Alevi yaklaşımı hakkındaki düşünceleri ve Alevi-Sünni ilişkilerini nasıl değerlendirdikleri. Araştırmaya katılan Alevi kimliğine sahip kişilerle yapılan görüşme verilerinin derlendiği bu bölüm katılımcıların cevaplarına göre şekillenmiş başlıklar hâlinde sunulmaktadır. De-

ğınilen konular içerisinde cemevlerinin statüsü, cemevi-cami bir arada projeleri, Diyanet İşleri Başkanlığına dair görüşler ile zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersi gibi noktalar güncel tartışmaları içermesi sebebiyle önemlidir. Yazarın analizlerine göre Aleviler cemevlerini ibadet mekânı olarak görmektedir. Alevi dedeleri ise çoğunlukla otorite olarak görülmemekle birlikte kendilerini yetiştirmeleri durumunda bilhassa gençler üzerinde etkilerinin artacağı öngörülmektedir. Ayrıca, cemevlerinin bir ibadethane olarak kabul edilip giderlerinin de devlet tarafından karşılanması Alevilerin bir beklentisini oluşturmaktadır. Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olması da Alevileri yakından ilgilendiren bir konudur. Bu bağlamda, din derslerine Alevi bir öğretmenin girmesini, bu olamıyorsa da din dersi öğretmenlerinin Alevilik konusunda yeterli bir donanıma sahip olması beklenmektedir. Din dersi kitaplarında da Alevilik konusunun çok kısa işlendiği ve bunun genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu hususlarda bir gelişme sağlanamıyorsa da din derslerinin seçmeli olması ve hatta kaldırılması talep edilmektedir. Bir diğer önemli nokta da Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili görüşlerdir. İlk kurulma amacından saptığı düşünülen Diyanet İşleri Başkanlığının Alevilere hizmet etmediği düşünülmekte ve cemevleri, zorunlu din dersi gibi konularda çözüm sunması gereken bir aktör olmasının beklendiği anlaşılmaktadır. Yazarın araştırmasını gerçekleştirdiği dönemde gündemde olan bu konularla ilgili Alevi kimliğine mensup kişilerin ifadelerine başvurulması, Aleviler hakkında söz sahibi olan belirli otoriteler haricinde halkın neler düşündüğünü anlama açısından kıymetlidir.

Bu güncel konular haricinde, Alevi kimliğinin politik bir kimlikten parçalı ve akışkan bir kimliğe evrilme sürecini anlamlandıran başlıklar da önem kazanmaktadır. Alevilikte, Allah-Muhammed-Ali temelli bir inanç benimsense de farklı inançlardan oluşan senkretik bir inanç ve ibadet yapısının da olduğu ortaya çıkmaktadır. Aleviliğin dinî ibadet yönü kentleşme, modernleşme gibi etkilerle zayıflamış; “insan ve onun parçası olduğu doğanın korunması, insan hayvan, doğa sevgisi ibadetlerden daha ön planda tutulan unsurlar olmuştur” (s. 120). Araştırmaya katkı sağlayan katılımcılar tarafından Alevilik, bir inanç, felsefe veya kültür olarak tanımlanmakta ve farklı tanımlamaların yapılmasında “Aleviliğin özgürlükçü yapısının, değişen yaşam koşullarının ve Aleviler üzerinde uygulanan asimilasyon politikalarının etkili olduğu sonucu çıkmıştır” (s. 192). Yazarın bu değerlendirmeleri, Alevi kimliğinin sadece dinî bir kimlik olmaktan ziyade farklı unsurları barındıran parçalı bir yapısı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Değerlendirme ve gözlem notlarından oluşan üçüncü bölüm ise kitabın son bölümüdür. Her ne kadar bölümün ana başlığında değerlendirme ve gözlem notları ifadeleri bulunsa da bölümün içeriğinde sonuç bölümü de yer almaktadır. Değerlendirme bölümünde, alan araştırması kısmında yer verilen başlıkların analizi yapılarak paragraflar hâlinde tekrar ele alınmaktadır. Bu analiz neticesinde, Alevi kimliğinin yalnızca bir inanç, bir politika veya bir kültür olarak ele alınamayacağı ve postmodern dönemde Aleviliğin akışkan ve parçalı bir nitelik kazandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın yola çıkış argümanı olan “şehre göç eden Aleviler, bir bakıma Aleviliğin tüm dinsel ritüellerinden ve inançlarından da kopuyorlar. Burada Aleviliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan öte ya politik bir tutum veya etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğünü görebiliyoruz” (Aktay, 2011, s. 67-68) ifadeleri kısmen yanlışlanmaktadır. Zira Engin’in ulaştığı sonuca göre Alevilik, günümüzde “ne tamamen dinî ne de siyasi; bir yandan hem dinî hem siyasi diğer yandan hem kültürel hem felsefi özellikler ile mezcedilmiş akışkan bir kimlik niteliğindedir” (s. 239-240).

Engin’in de giriş bölümünde belirttiği gibi kitabın alana önemli bir katkısı, Alevilerin kendilerini ilk ağızdan ifade etme imkânının sunulması ve bunun da nesnel bir şekilde yansıtılmasıdır. Ayrıca, araştırmaya dair gözlem notlarına yer verilmesi bu tür alan araştırmalarında karşılaşılabilecek problemleri önceden tespit edebilme ve tedbirler alabilme adına araştırmacılar için yol gösteri unsurlar barındırmaktadır. Diğer yandan, yazarın dili anlaşılır ve akıcıdır, bu da değindiği konuların kolay anlaşılabilmesini ve okurların zihninde netleşmesine imkân tanımaktadır. Özellikle, alan araştırması bölümünde alıntılanan katılımcı sözleri konunun daha detaylı bir şekilde kavranmasını sağlamaktadır. Metnin içerisinde yazarın ifadeleriyle özetlenen katılımcıların ifadelerine dipnotta yer verilmesi de yazarın nesnel kalma çabasının bir ürünü olarak gözükmektedir. Bununla birlikte, dilbilgisi açısından bazı problemler de yer yer bulunmakta ve bağlı uzun cümlelerin okurları yorabileceği düşünülmektedir. Yazarın, katılımcıların ifadeleriyle şekillendirdiği başlıkların altı kimi zaman metinsel olarak uzun tutulurken kimi zaman da çok kısa bilgiler içerebilmektedir. Eserdeki dengeyi bir nebze bozabilen bir durum olarak görülebilecek bu husus, kısa başlıkların anlamsal bütünlüğü bozulmayacak biçimde birleştirilmesiyle çözülebilir.

Diğer yandan, tez çalışmalarının kitaplaşma süreçlerinde bazı değişikliklerin yapılması gerektiği de bir vakiydir. Bu açıdan, tez metnine *motamot* sadık kalınmadan kitap yayımına uygun çeşitli çıkartma veya eklemeler yapılabilir. Bilhassa, formata dair bir farklılık tezden kitaba

dönüşen çalışmalar için gerekli olabilmektedir. Zira, bu eserin problem içeren bir noktası olarak değinilebilecek bir konu bu anlamda belirginleşmektedir. Tezin bölümlenmeleri ile kitabın bölümlerinin farklılaştığı durumlara dikkat edilmelidir; zira metindeki bazı yerlerde farklı bir bölümlenmeden bahsedilirken kitabın ana formatında bununla ilgili uyumsuzluklar görülebilmektedir.

Bir başka problem ise çalışma içerisinde kapsamlı bir bölümü oluşturan literatür değerlendirmesinde, yazarın yeni tarihli araştırmalara pek yer vermemesidir. Bu husus, çalışmanın bir eksikliği gibi düşünülebilse de Alevilik üzerine yapılan araştırmalar deryasında bu çalışmanın da bir katkısının olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Kaynakça

- Aktay, Yasin (2011). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslâm Protestanlığı ve Alevilik*. 4. Baskı. İstanbul, İletişim Yayınları.
- Bauman, Zygmunt. (2017). *Kimlik*. Çev. Mesut Hazır. Ankara, Heretik Yayınları, 2017.
- Castells, Manuel. (2006). *Kimliğin Gücü*. Çev. Ebru Kılıç. İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.